

Värde och skötsel av skyddsvärda träd

En förhandstitt på VETrees utbildningsmaterial

Lifelong
Learning
Programme

VETERAN TREE NETWORK

Vad är ett skyddsvärt träd?

Om man frågar 10 olika människor vad ett skyddsvärt träd är för något, får man förmodligen 10 olika svar, och alla innehåller säkert en del sanning. Många skulle nog fokusera på trädets verkliga ålder, men en tydlig åldersgräns kan vara svår att precisera, då denna kan variera mycket mellan olika trädslag. En 150-årig björk är mycket gammal medan en 150-årig ek är rena ynglingen. Istället får man titta på egenskaper hos trädet såsom håligheter, dödvedsspartier eller ett uppenbart knotigt växtsätt. Ytterligare en ledtråd kan vara trädets kulturhistoriska bakgrund.

Ett begrepp som "fas i livet" är nära besläktat med åldersbegreppet ovan. De flesta människor är bekanta med unga och mogna träd men vi glömmer ofta att ett träd inte plötsligt upphör att leva bara för att det nått sin maximala storlek. Ett träd åldras långsamt, får lite sämre kondition, tappar en gren eller två och börjar "växa nedåt" (i betydelsen att trädet blir kortare). I själva verket kan mycket väl den åldriga fasen vara den längsta i trädets liv men detta är i verkligheten svårt att avgöra exakt.

Ett träd behöver dock inte vara särskilt gammalt för att utveckla egenskaper typiska för skyddsvärda träd. Påverkan från dess miljö, från naturliga skador eller från aktiv skötsel kan göra att träden visar tecken på åldrande relativt tidigt i livet. Dessa träd är inte gamla men definitivt skyddsvärda. Enligt Lonsdale (2014) är ett skyddsvärt träd "ett träd som tydligt har åldriga karaktärer, oavsett dess fysiska ålder."

Den åldriga fasen kan mycket väl vara den längsta i ett trädets liv (illustration från Read 2000, efter original av Neville Fay)

"Åldriga karaktärer" är exempelvis rötade partier i stam, grenar eller rötter, fruktifierande vedsvampar, håligheter och en krona som retirerar naturligt och gradvis blir mindre. Dessa egenskaper signalerar inte att trädet håller på att dö. Tvärtom kan ett skyddsvärt träd leva och ha hälsan under många decennier eller till och med sekler. Också döende gamla träd kan hålla ut i många decennier.

Ett träd kan vara intressant, inte bara på grund av sin ålder, utan också för sin historiska betydelse. Träd kan utgöra en spegling av gångna tiders markanvändning, vara kopplade till en särskild person eller vara en del av ett gestaltat landskap.

Den här hamlade eken har kopplingar till stenkorset på bilden och är både ett skyddsvärt träd och ett träd av kulturhistoriskt värde. Alléer har också ofta höga kulturhistoriska värden (foton Tom Joye)

Njut av dessa ovärderliga träd varhelst du stöter på dem!

Varför är skyddsvärda träd så viktiga?

Skyddsvärda träd har mycket höga värden ur såväl ett ekologiskt som ett landskapligt och kulturhistoriskt perspektiv. Egenskaper kopplade till skyddsvärda träd som nämns ovan tillhandahåller mängder av (mikro)miljöer för flora och fauna. Fladdermöss och fåglar bor i ihåliga stammar eller grenar, vissa lavar växer bara på de gamla trädens grovsprickiga bark, en del svampar har specialiserats sig på att långsamt bryta ned de gamla trädens kärnved och vissa insektslarver behöver kraftigt rötad ved för att överleva. Skyddsvärda träd är ovanliga i landskapet. Detta betyder att de arter som är kopplade till dessa träd också är ovanliga. Av detta skäl har vissa landskap med skyddsvärda träd och förekommande arter skyddats nationellt men också i Europa genom EUs habitatdirektiv. Det finns dock en del skillnader i hur detta direktiv har använts i olika länder.

Självklart är det inte bara träd i naturreservat eller Natura 2000 områden som är viktiga. Skyddsvärda träd i parker, trädgårdar och stadsmiljöer förtjänar lika mycket uppmärksamhet som refugiemiljöer för växter och djur.

Skyddsvärda träd tillhandahåller mängder av mikromiljöer för flora och fauna. Kan du hitta dem? (illustration från Read 2000)

En del skalbaggar är normalt kopplade till skyddsvärda träd. Kan du se dem? Några är svårare att upptäcka än andra. (vänster: Rhagium sycophanta, foto Ola Bengtsson; höger: Rosalia alpina, foto Santiago Pagola)

Förutom sina naturvärden har många skyddsvärda träd också kulturhistoriska värden. Många av våra gamla träd har kunnat bli så gamla som en följd av aktiv skötsel av människan. Våra förfäder hamlade exempelvis många träd för ved eller lövfoder och var beroende av träden för sina vardagliga behov. Skyddsvärda träd speglar fortfarande denna typ av skötsel och kan lära oss mycket om våra förfäders liv och arbete. Andra träd är kopplade till viktiga händelser i historien, till en plats eller till en person. Genom hela Europa har människor planterat träd i åminnelse av händelser såsom bröllop, födselar eller nya regimer uppkomna efter revolutioner. Träd har också markerat ägo gränser av olika slag eller gränser för åkermark.

Eftersom skyddsvärda träd per definition endast kan ersättas över längre tidsperioder, är det viktigt att värda existerande skyddsvärda träd så att de håller sig vid liv, åtminstone tills nästa trädgeneration kan ta över.

Den här unga, hamlade avenboken markerar gräns mellan två åkrar. Den har med tiden potential att utvecklas till ett skyddsvärt träd. (foto, Tom Joye)

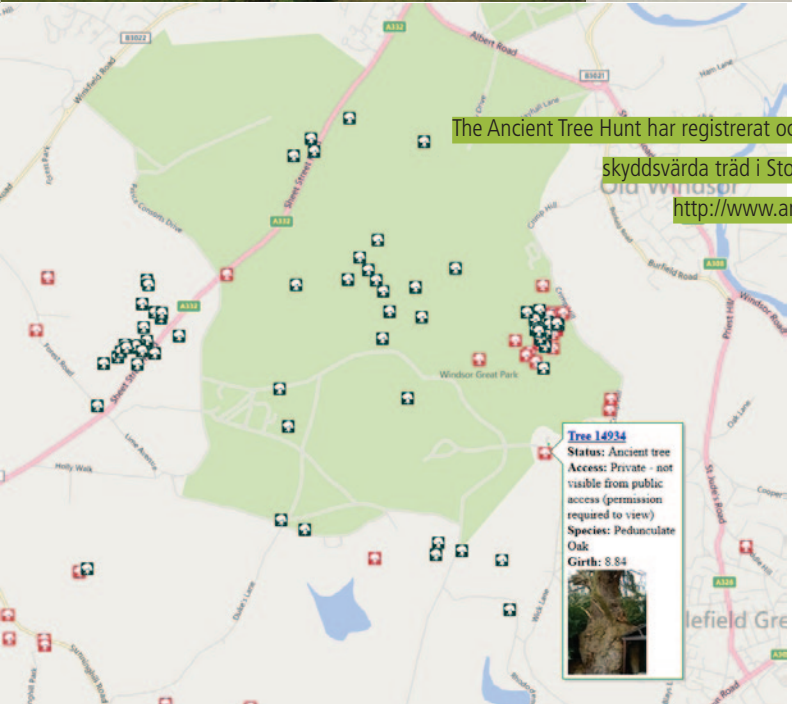
Var kan man hitta skyddsvärda träd?

Skyddsvärda träd i en hagmark i Breite naturreservat, Rumänien (foto Luminita Holban)

Skyddsvärda träd finns i hela Europa. I vissa länder som Storbritannien, Spanien och Sverige finns förhöjda koncentrationer av skyddsvärda, gamla träd i vissa regioner. De finns i många olika typer av miljöer såsom parker, häckmiljöer eller fältgränser, i ångar eller hagar, i hjorthägn och djurgårdar men också i stadsmiljöer. I andra europeiska länder är sådana träd mycket ovanligare och kanske bara har lämnats kvar i ett bortglömt hörn av någon gammal park. Men även i områden där skyddsvärda träd är ovanliga kan ett tränat öga hitta fina exemplar.

Vissa typer av miljöer som hyser skyddsvärda träd förtjänar lite mer uppmärksamhet: trädklädda hagmarker och lövängar. Dessa naturtyper, med sina öppna växande träd omgivna av extensivt betad eller slagen gräsmark, är troligen väldigt lika de miljöer som en gång bredde ut sig över hela Europa (Vera 2000). I vissa områden hamlades träden, antingen för att få lövfoder eller brännved. I denna typ av landskap, där träden växer sig gamla under öppna förhållanden och där flora och fauna har utvecklats tillsammans med de gamla träden, finns idag extremt höga naturvärden. Ofta är dessa områden också betydelsefulla ur ett kulturhistoriskt perspektiv. Det är viktigt att denna typ av ålderdomliga landskap uppmärksammas.

The Ancient Tree Hunt har registrerat och kartlagt över 100 000 skyddsvärda träd i Storbritannien (skärmdump <http://www.ancient-tree-hunt.org.uk/>)

Skyddsvärda träd har inventerats i flera olika länder eller regioner och resultatet har matats in i databaser som ibland också inkluderar andra typer av anmärkningsvärda träd. Fler och fler av dessa databaser görs tillgängliga online. Om du vill besöka några miljöer med spännande träd är det mödan värt att försöka hitta någon databas som täcker din region. Bra exempel på sådana träd-databaser är The Ancient Tree Hunt i Storbritannien, med mer än 100 000 registrerade träd i dagsläget, eller Trädportalen (Tradportalen.se) i Sverige med mer än 300 000 träd.

Varför startades VETree-projektet?

Under de senaste decennierna, eller kanske seklerna, har vi förlorat ett stort antal skyddsvärda träd över hela Europa. En viktig faktor i sammanhanget är att pågående ekonomisk utveckling inom jord- och skogsbrukssektorn har lett till en mycket stor förändring när det gäller markanvändning. En annan viktig faktor är att miljontals äldre, hamlade träd har övergivits på landsbygden efter sekler med aktiv hamling. Skyddsvärda träd på landsbygden omfattas inte längre av traditionell skötsel och blir invuxna i sekundär skog eller avverkas som en effektivitetshöjande åtgärd inom jordbruket. Dessa processer fortgår alltså (ofta med jordbruksstöd från EU) på flera håll i Europa, exempelvis Spanien och Rumänien.

I mer urbana miljöer kan träd skadas eller avverkas, ofta under förespegling att åtgärderna avser säkerhet. Ironiskt nog anses ett trädets största risker vara kopplade till de egenskaper som representerar de högsta naturvärdena: rötad ved, håligheter, grova, horisontella grenar, svampaktivitet, ... "Standardförfarande" vid riskbedömningar tar inte hänsyn till de specifika utmaningar som skyddsvärda träd innebär. Oftast är inte detta medvetet utan sker på grund av kunskapsbrist.

VETree-projektet i ett nötskal

VETree är en akronym för 'Vocational Education and Training on Veteran Trees', och är ett europeiskt projekt, initierat av 5 partnerorganisationer, som löper mellan november 2012 och oktober 2014. Projektets huvudsakliga mål är att samla in befintligt kunskapsunderlag gällande skötsel av skyddsvärda träd och sammanställa detta till en grundläggande kurs för arborister, skogsbrukspersonal, parkförvaltare, landskapsarkitekter etc. Kursmaterialet har testats grundligt och ytterligare en kurs togs fram i syfte att utbilda kursledare som i framtiden ska kunna hålla den grundläggande kursen. Mer än 45 VETree-kursledare utbildades under dessa pilotkurser. Utbildade kursledare kommer sedan att "sprida budskapet" i sina respektive land och organisationer och sedan självständigt arrangera grundläggande kurser. Utbildningsmaterialet, inklusive filmer och grundläggande stöd för e-learning finns tillgängligt på VETree-projektets hemsida.

Hälften av detta skyddsvärda träd sågades bort i ett misslyckat försök att göra trädet säkrare – sannolikt som en konsekvens av bristande kunskap (foto Mikel Belasko).

Alla dessa orsaker har lett till en dramatisk minskning av skyddsvärda träd över hela Europa med påföljande förlust av såväl biodiversitet som kunskap om skötsel.

VETree-projektet syftar till att, genom utbildning och skapande av ett europeiskt nätverk, sprida kunskap om skötsel av skyddsvärda träd. Mycket återstår att göra, särskilt när det gäller policyfrågor. Tack vare VETree finns nu gratis utbildningsmaterial av hög kvalitet på 6 olika språk tillgängligt för vem som helst som vill lära sig mer om skötsel av gamla träd eller kanske undervisa andra.

Våra skyddsvärda träd är ett arv vi har fått från våra förfäder och som vi har ansvar att lämna över till kommande generationer. För att kunna åstadkomma detta är det flera saker som behöver göras. VETree-projektet har haft siktet inställt på utbildning och kunskapsbyggande för att höja profilen på skyddsvärda träd. Nästa steg blir att försöka påverka politik och policyfrågor rörande skyddsvärda träd.

Vi skulle därför vilja mana alla som läser detta att:

Verka för en förbättrad policy

- Ge skyddsvärda träd och landskap med skyddsvärda träd formellt skydd antingen på lokal, nationell eller europeisk nivå
- Stärkt politik (om möjligt på EU-nivå) inom jordbruk, skogsbruk och arborikultur så att användande av bästa praxis beträffande skötsel av skyddsvärda träd stimuleras.
- Utvidga det lagliga skyddet för skyddsvärda träd på europeisk nivå. Detta kan exempelvis göras genom att utvidga Natura 2000 bestämmelserna så att dessa i alla regioner omfattar miljöer med skyddsvärda träd (såsom i Skandinavien).
- Tillhandahåll stödformer för markägare för skötsel av skyddsvärda träd.

Öka inventeringsinsatsen

- Inventera och registrera skyddsvärda träd. Vi behöver veta var våra skyddsvärda träd finns för att kunna skydda dem.

Verka för bättre skötsel

- Sköt skyddsvärda träd enligt bästa praxis för att förlänga livet på dem

Securing the future for veteran trees

åtminstone så länge att en ny generation träd kan ta över.

- Bibehåll död ved och döende gamla träd i så stor omfattning som möjligt.
- Ta hänsyn till svamp, mossor, lavar, insekter och annan biodiversitet vid skötsel av skyddsvärda träd.
- Verka för bästa praxis vid skötsel av skyddsvärda träd genom att förordna VETrees kurser och utbildningsmaterial

Skydda träd i stadsmiljöer

- Uppmärksamma särskilt gamla träd i stadsmiljöer, framför allt vid byggplatser och andra områden som exploateras.
- Utveckla särskilda verktyg för riskbedömning av skyddsvärda träd.

Tänk på framtiden

- Plantera fler träd som kan ta över stafettpippen när de gamla träden till slut dör, och se till att de nya träden får tillräckligt med utrymme.
- Förstärk viktiga områden för skyddsvärda träd genom att nyskapa hagmarker eller liknande med unga, öppet växande träd som kan bli framtidens åldringar.
- Skapa buffertzoner, som skydd mot intensiv markanvändning, runt viktiga områden för skyddsvärda träd.

Förbättra kunskapsläget

- Stöd forskning om skyddsvärda träd och biodiversitet
- Utbilda dig själv och andra när det gäller skötsel av skyddsvärda träd. Observera att skötsel av gamla träd skiljer sig en hel del från "standardskötsel" av yngre träd.

Var kan jag hitta utbildningsmaterialet?

i sitt dagliga värv. Under en 3-dagars "kurs för utbildare" försågs potentiella kursledare med det detaljerade utbildningsmaterialet så att de kan sprida kunskapen i sina respektive organisationer och självständigt arrangera grundkurser.

Utbildningsmaterialet för grundkursen kommer att vara tillgängligt på VETree-projektets hemsida (www.vetree.eu).

Dessutom producerades 8 utbildningsfilmer som stöd för kursmomenten som halls inomhus. Följande ämnen behandlas:

- Tekniker för kronreduktion av ett skyddsvärt träd
- Frihuggning runt skyddsvärda träd
- Marken runtomkring det skyddsvärda trädet och dess betydelse
- Sunt förnuft vid hantering av risker kopplade till skyddsvärda träd
- Att skapa dödvadsmiljöer
- Skötsel av skyddsvärda fruktträd
- Skötsel av gamla hamlade träd som fortfarande hamlas regelbundet
- och 2 föreläsningar av David Lonsdale

Till dessa filmer kopplades också enkla verktyg för e-learning för att skapa möjligheter till varierat lärande.

Utbildningsmaterial testades noggrant under pilot-kurser i alla partnerländer.

Inom VETree-projektet togs kursmaterial fram för en endagars grundläggande kurs om skötsel av skyddsvärda träd. Detta kursmaterial består av presentationer övningar, grupparbeten, fallstudier, fältövningar och en detaljerad handbok skriven av ledande experter. Allt utbildningsmaterial testades mycket noggrant under pilotkurser i alla partnerländer och finns tillgängligt på 6 språk: engelska, svenska, holländska, rumänska, spanska och baskiska.

För att försäkra effekten av projektets resultat riktades insatserna mot potentiella kursledare snarare än de som slutligen ska använda kunskaperna

Om du vill ha mer information om VETree utbildning, gå till

www.vetree.eu

eller kontakta någon av VETree-projektets partnerorganisationer.

Pro Natura

Pro Natura är ett konsultföretag baserat i Göteborg, Sverige, och drivs som en näringsdrivande stiftelse. Pro Natura arbetar huvudsakligen med frågor relaterade till naturvård och har en bred kompetens inom de flesta ämnesområden inom terrester ekologi.

Inverde är ett forum för grön expertis som är baserat i Belgien och som arbetar för den flamländska regeringens natur- och skogsbruksmyndighet samt för verksamheter kopplade till natur- och skogsbruk i sin helhet. En av Inverdes huvuduppgifter är stöd för kunskapsbyggande för alla sina partners.

The Ancient Tree Forum är en organisation baserad i Storbritannien som startades 1998 av en grupp entusiaster som brukade sammanstråla under åldriga träd för livliga diskussioner. The Ancient Tree Forum försöker inspirera samtliga intressenter inom frågor som rör gamla träd genom fältbesök och publikationer.

Amigos de los Árboles Viejos (De gamla trädens vänner) är en organisation som arbetar med bevarande av åldriga träd och naturvården kopplade till dessa. Man är verksam i norra Spanien, främst Navarra och Baskien. Deras huvudsakliga verksamhet är fokuserad på kunskapsutveckling kring skötsel och bevarande av åldriga träd.

Societatea Progresul Silvic (Föreningen för utveckling av skogen) är en rumänsk organisation som arbetar med skogsbruk, områdesskydd och naturvård. Progresul Silvic ansvarar också för skötseln av två stora Natura 2000 områden som innehåller skyddsvärda träd. VETree stöds av:

The European Arboricultural Council är ett forum som sammanför medlemmar från olika arboristförbund från hela Europa. EAC driver certifiering inom verksamhetsområdena European Tree Worker och European Tree Technician.

Projektet genomförs med ekonomiskt stöd från Europeiska kommissionen. För uppgifterna i denna publikation ansvarar endast upphovsmannen. Europeiska kommissionen tar inget ansvar för hur dessa uppgifter kan komma att användas.

Baserad på information i:

- Read, H., Veteran trees - a guide to good management, 2000
- Lonsdale, D., Ancient and other veteran trees – further guidance on management, 2014
- Ancient Tree Forum and Woodland Trust, Ancient trees in the UK – securing their future
- Utbildningsmaterial framtaget inom VETree-projektet, 2012-2014
- Vera, F., Grazing Ecology and Forest History, 2000

Publicerat oktober 2014